HONEYCHURCH VE GÖÇEBE DEVLET

EMRE ÖZTÜRK

EKİM 2026
GÖÇEBE DEVLET ÇALIŞMALARI
gocebedevlet.org

WILLIAM HONEYCHURCH VE GÖÇEBE DEVLET

Bir Yazar İncelemesi

Emre ÖZTÜRK[1]

Devlet, sosyal bilimlerde sıklıkla anılan bir kavram olduğu gibi, hakkında çok sayıda çalışma yapılan bir alandır. Fakat bu çalışmalar, devletin tanımı üzerinde dahi bir uzlaşı sağlayamamıştır. Devletin tanımına, kökenine, niteliğine ve daha pek çok unsuruna dair sosyal bilimler literatüründe farklı metodolojik yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunların başlıcaları, "Tarihsel Materyalist Metodoloji", "Sosyolojik Metodoloji" ve "Kültürcü Metodoloji"dir (Ayman Güler, 2023). Söz konusu yaklaşımlarda devlet; sınıf savaşımlarıyla, toplumsal iş bölümüyle, inanç ve hukukla, ayrıca çeşitli başka kavramlarla açıklanmaktadır.

Yukarıda anılan yaklaşımlar birbirlerinden farklı kavram setlerini kullanmakta ve pek çok noktada da birbirleriyle çatışmaktadır. Ancak bu farklılıklar arasında bir benzerlik bulunduğu da göze çarpmaktadır. O da bahsi geçen yaklaşımların odak noktalarının Avrupa yerleşik devletleri olmasıdır. Yerleşik devlet incelemelerinin tek başına bir problem yarattığı söylenemez. Problem, belirli bir zamana ve mekana ait olan modelin, dünyanın geri kalanını açıklamak için de yegâne formül olduğunun ileri sürülmesinde yatmaktadır. Zira bu formül, tüm zamanları ve mekanları açıklayacak şekilde kullanıldığında, anılan yaklaşımlar tarafından "Doğu" olarak adlandırılan bölgelerin doğru bir değerlendirmesini yapmak mümkün olmamaktadır. Bunun yanı sıra devlet ile yerleşik toplumların eşitlendiği noktada, göçebe toplumların binlerce yıllık devlet kurma ve yönetme gelenekleri de görmezden gelinmektedir. Söz konusu yaklaşımlarda göçebe topluluklar zaman zaman incelense de hiçbirinde göçebe devletlere dair kapsamlı bilgilere yer verilmemektedir. Dolayısıyla ana-akım literatürde "Doğu" olarak adlandırılan bölgelerin devletleri incelenecekse göçebe devlet üzerine çalışma yapmak zorunlu gibi gözükmektedir. Çünkü bu bölgedeki milletlerin geçmişlerinde, göçebe devlet kurma tecrübesi ya da göçebe devletlerle etkileşim içinde olma durumu yatmaktadır.

Sayıları yerleşik devleti çalışan teorisyenler kadar olmasa da göçebe devleti inceleyen bilim insanları da bulunmaktadır. Fakat göçebe devlete dair yaklaşımlarda da çeşitli ayrışmalar bulunmaktadır. Bu ayrışmalar; barbarlık, feodalizm, erken devlet ve alternatif devlet gibi savların çatısı altında derinleşmektedir (Ayman Güler, 2023). Bir diğer sav ise göçebe devletin bir devlet türü olduğudur. William Honeychurch de göçebe devleti bir devlet türü olarak kabul

[1] Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Arş. Gör., ozturkemre9595@gmail.com.

eden düşünürler arasında yer almaktadır ve bu çalışmada kendisinin göçebe devlete dair saptamaları değerlendirilmeye çalışılacaktır. Honeychurch savlarını tarihsel yazılı belgelerden ziyade öncelikle arkeolojik bulgulara dayandırmasıyla öne çıkmaktadır.

1. Honeychurch'ün Çalışma Alanları ve Yöntemi[2]

William Honeychurch tarih, arkeoloji ve antropoloji gibi alanlarda eserler veren ABD'li bilim insanıdır. 2004 yılında doktorasını tamamlamış olan Honeychurch, 2007'den bu yana Yale Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nde çalışmalarını sürdürmektedir. Honeychurch, Avrasya üzerinde araştırmalar yapmakta ve göçebe devletlerin siyasi örgütlenmelerini açıklamaya çalışmaktadır. Batı tarafından çoklukla Cengiz Han yönetimindeki Moğollar ile tanınan Avrasya bozkırları, Honeychurch'ün eserlerinde MÖ 1. bin-yıldan itibaren incelenmekte; göçebelerin kurduğu büyük devletlerin ve imparatorlukların kökenlerine ulaşılmaya çalışılmaktadır. Yerleşik toplumlara kıyasla az üyesi bulunan göçebe grupların tarih boyunca kurdukları görkemli ve karmaşık yapıların nasıl meydana geldiği, Honeychurch'ün temel sorularından birisi olmuştur. Dolayısıyla inceleme alanını Latin Amerika'nın And Dağları, Akdeniz ve Güneybatı Asya gibi bölgelere doğru genişletmiştir.

Honeychurch, Moğolistan bozkırlarında saha çalışması yürütmekte ve son 3000 yılda atlı göçebeler tarafından bırakılan arkeolojik kalıntıları incelemektedir. Bölgeyi daha iyi anlamak için mezarlıkların, kaya sanatlarının, tören alanlarının ve diğer yerleşim alanlarının keşfedilmesinin önemini vurgulayan Honeychurch, söz konusu bölgede bu doğrultuda yaya araştırmaları yapmaktadır. Honeychurch'ün araştırma ekibi, arkeolojik kalıntıları CBS (coğrafi bilgi sistemleri) mekansal analizi ile değerlendirmekte, genellikle mezarlıklarda ve diğer yaşam alanlarında ise kazılar yapmaktadır. Honeychurch, anılan çok yönlü araştırma teknikleri ile bozkır devletlerinin kuruluşu, yükselişi ve çöküşü sırasında belirli bir bölgenin örgütsel olarak nasıl değiştiğini anlamaya çalışmaktadır. Honeychurch ve ekibindeki diğer bilim insanları, bugüne kadar Moğolistan'ın kuzeyinde bulunan Egiin Gol nehrinde, Gobi Çölü'nün orta kısımlarında ve İç Moğolistan'da yüzey araştırmaları yapmış; söz konusu bölgelerdeki siyasi etkileşimleri ve karşılaşmaları anlamak amacıyla çeşitli kazı projeleri gerçekleştirmiştir. Ekip, son olarak Moğolistan'ın doğu eyaletlerinde Demir Çağı dönemine ait kalıntıları incelemiştir.

[2]Bu başlık altında yer alan bilgiler Honeychurch'ün resmi üniversite sayfasından alınmıştır. Detaylı bilgi için bkz: https://anthropology.yale.edu/people/william-honeychurch

2. Genel Olarak Göçebe Devlet Teşkilatı: Honeychurch'ün Barfield, Kradin ve Di Cosmo Eleştirileri

Honeychurch, göçebe devletin bir devlet türü olduğunu söylemekte ve dolayısıyla da göçebelerde bir devlet teşkilatlanmasına rastlandığını belirtmektedir. Bunu yaparken de Barfield, Di Cosmo ve Kradin gibi düşünürlerin görüşlerini incelemektedir. Honeychurch göçebe devlet teşkilatını açıklarken öncelikle Barfield'ın modeline eleştiriler getirmektedir. Ona göre Barfield'ın modeli Çin'deki siyasi servete odaklanmakta ve bu yüzden Barfield, Hun Devleti'ni Çin'e referansla açıklamaya çalışmaktadır (Honeychurch, 2015: 53).

Barfield'ın bakış açısına göre Hun yönetimi, Çin İmparatorluğu'nun siyasi liderlerinin servet edinme yöntemini kopyalamaktadır (Honeychurch, 2015: 53). Bu sebeple Asya Hun Devleti'nin devlet teşkilatı, içeriden bakıldığında, güçlü ve özerk yerel bölgelerin liderlerinin servet elde etmek amacı ile bir araya gelmesinden ibarettir (Barfield, 2001). Göçebe toplulukların yönetimine dışarıdan bakıldığında ise gerçek anlamda otoriteye sahip olmayan, herhangi bir toplumsal bütünleşmeyi sağlayamayan, yalnızca Çin'e karşı askeri seferler düzenlemek amacıyla bir araya gelmiş bir "oluşum" karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifade ile göçebelerin siyasi yapıları, dışarıdan otoriter görünse de özü itibariyle konfederasyonu andırmaktadır. Dolayısıyla göçerlerin siyasi örgütlenmeleri Barfield tarafından devlet olarak görülmemekte, onun için devlet öncesi bir aşamaya denk düşmektedir.

Honeychurch, Barfield'ın tezlerinin ardından Di Cosmo ve Kradin'i inceleyerek çalışmasına devam etmektedir. Honeychurch, Di Cosmo ve Kradin'in kimi görüşlerinin, Barfield'ın modeli ile ayrıştığını düşünmektedir. Bu ayrışmanın sebeplerinden biri, Di Cosmo ve Kradin'in çalışmalarında, göçebe toplumların siyasi otoriteleri ile ilgili Barfield tarafından ortaya konan modelden farklı görüşlerin yer almasıdır. Hem Di Cosmo hem de Kradin, göçebe toplumlarda siyasi otoritenin önemli bir yere sahip olduğunu belirtmektedir. Di Cosmo, göçebe toplumlarda güçlü ve merkezi bir otoritenin yerleşmiş olduğunu ileri sürmekte; aynı zamanda göçebe toplumların yönetim anlayışının, yerel bölgeler üzerinde güçlü bir merkezi denetleme imkanı yarattığını ortaya koymaktadır (Di Cosmo, 2002: 177 akt. Honeychurch, 2015: 53).

Di Cosmo gibi Kradin de göçebe toplumların siyasi otoriteleri ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Kradin'in saptamaları, Di Cosmo'nun ulaştığı sonuçlarla benzerlikler göstermektedir. Kradin'e göre Asya Hun Devleti'nin uzun zamandan beri kanıtlanmış olan geniş coğrafi sınırları, göçebe toplumlarda merkezi denetleme kapasitesinin büyüklüğünü göstermekte; aynı zamanda merkezin sınırlarını aşan bir idari karar alma mekanizmasını ortaya koymaktadır (Kradin, 2002:

374 akt. Honeychurch, 2015: 53). Kradin ve Di Cosmo'nun çalışmalarında göze çarpan durum, göçebe siyasi otoritelerin Barfield'ın öne sürdüğü gibi konfederasyon niteliğinde olmadığı ve toplum tarafından da meşru görüldüğüdür.

Her ne kadar Kradin ve Di Cosmo'nun bazı görüşleri Barfield'tan ayrılsa da bu üç düşünürde ortak olan önemli noktalar bulunmaktadır. Söz konusu ortaklıklardan biri, göçebelik durumunun anılan düşünürlerde tek başına değerlendirilmemesi, göçebeliğin ilgili bölgelerdeki siyasi gelişmeler üzerinde çok az etkisi olan istisnai bir yaşam biçimi olarak görülmesidir (Honeychurch, 2015: 54). Honeychurch; Barfield, Di Cosmo ve Kradin'in sıklıkla dile getirdiği fetih olgusunu, hareketli ve dirençli grupları bir araya getirmenin bir yolu olarak görmektedir (Honeychurch, 2015: 53). Ancak sadece fetihlere ve çevresel faktörlere dayanarak yapılan analizlerin, göçebe devletleri yansıtmadığını ileri sürmektedir. Söz konusu düşünürlerin ileri sürdükleri modeller, göçebe toplumları devlet kurma süreçlerinden dışlamaktadır. Dolayısıyla Asya Hun Devleti'nin Di Cosmo tarafından "göçebe imparatorluk" (Di Cosmo, 2002), Barfield tarafından "imparatorluk konfederasyonu" (Barfield, 2001), Kradin tarafından ise "süper karmaşık şeflik" (Kradin, 2011) olarak tanımlanması tesadüf değildir.

Honeychurch, göçebe devletlerle ilgili yukarıda bahsedilen tanımlamaları yapan bilim insanlarından farklı düşünmektedir. Ona göre Asya Hun Devleti'nin karmaşıklığı takdir uyandıran büyük bir devlet teşkilatı vardır. Honeychurch, hem Asya Hun Devleti'nin hem de diğer göçebe devletlerin kimi düşünürlerce devlet olarak kabul edilmemesinin çeşitli nedenleri olduğunu ileri sürmektedir. Bunlardan biri göçebe toplumlar için geliştirilen modeller ile devlet olma süreci için geliştirilen modellerin kategorik olarak uyumsuz olmasıdır (Honeychurch, 2015: 54). Göçebe toplumların devleti olmadığının ileri sürülmesindeki bir diğer neden de Honeychurch'ün bakış açısına göre devlet ve göçebe kavramlarının da literatürde birbirleriyle çelişmesidir (Honeychurch, 2015: 54). Bu çelişik durumdan ötürü göçebeler gibi karmaşık toplumların sadece fetih ve çevresel faktörlerle açıklanması durumu şaşırtıcı olmamaktadır. Söz konusu çelişki ve uyumsuzluktan kurtulmak için Honeychurch, göçebe geçmişinin yeterli bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini, hem göçebeler hem de diğer devletler için antropolojik modellerdeki sınırlamaların ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaktadır (Honeychurch, 2015: 54).

3. Göçebe Devletin Unsurları: Göçebe Devleti Devlet Yapan Nedir?

Literatürde göçebe gelenekleri ile devlet olma durumu arasındaki bağlantıyı açıklayan dört temel süreçten bahsedilmektedir (Paul, 2003: 29 akt. Honeychurch, 2014: 293).

Bunlardan ilki, göçebe bir topluluğun başka toplulukları kendi bünyesine katarak devlet oluşturması üzerinde durmaktadır (Honeychurch, 2014: 293). Söz konusu duruma Avrasya bozkırlarında ortaya çıkan pek çok devlet ve imparatorluk dahil edilmektedir.

İkinci süreç, uzun mesafeli ticaret ve ulaşım ağlarının geliştirilmesi gibi örneklerden hareket ederek göçerlerin hareketliliğini ve göçer kültürünün işlevselliklerini devlet olma sürecinde önemli görmektedir (Honeychurch, 2014: 293). Bu sürecin önemli kabul edilmesinin başlıca sebebi, şehir merkezleri ile tarımsal üretime geçilen yeni bölgeler arasındaki teknolojinin, sosyal ilişkilerin ve ideolojilerin tutarlı olmasıdır (Honeychurch, 2014: 294). Ancak göçebe toplumların içindeki tarımsal üretimin derinleşmesi ile beraber zamanla ilgili devletteki göçer unsurların çözüldüğü ve göçer temsilinin azaldığı görülmüştür (Di Lernia ve Manzi, 2002 akt. Honeychurch, 2014: 299).

Göçebe toplulukların devletleşme kriterleri arasında gösterilen üçüncü sürecin, göçebe topluluklar ile göçebe olmayan toplulukların siyasal sistemlerinin sentezi üzerinde durduğu söylenebilir. Anılan süreç, bir göçebe topluluğunun göçebe olmayan bir devleti fethetmesi ya da aralarında uzun bir geçmiş bulunan bir göçebe topluluk ile bir yerel topluluğun kendi devletlerini inşa etmek üzere birleşmesi şeklinde ifade edilmektedir (Honeychurch, 2014: 294). Honeychurch, mevzubahis sürece literatürde Part İmparatorluğu'nun[3] (Olbrycht, 2003), Kuşan Devleti'nin[4] (Liu, 2001), Yuan İmparatorluğu'nun[5] (Rossabi, 2009) ve Kalat Hanlığı'nın[6] (Swidler, 1972) örnek gösterildiğini aktarmaktadır.

Göçebe gelenekleri ile devlet olma durumu arasındaki bağlantıları açıklayan dördüncü yaklaşım ise yerleşik devletlerin genişleme süreciyle ilgilidir. Bu süreçte hatırı sayılır bir göçebe nüfus, törelerinden kaynaklanan ya da askeri nitelikleriyle ilgili birikimlerinden ötürü

[3]Part (Arşaki) İmparatorluğu: MÖ 247 – MS 224 yılları arasında İran ve Mezopotamya'ya hâkim olan, kökeni Orta Asya bozkırlarındaki Parni göçebelerine dayanan devlet.

[4]Kuşan Devleti: MS 1. yüzyıldan 3. yüzyılın ortalarına kadar Baktriya'dan (bugünkü Afganistan'ın kuzeyi) Kuzey Hindistan'a uzanan bölgede hüküm süren, Yüeçi göçebelerinden çıkan devlet.

[5]Yuan İmparatorluğu: Kubilay Han tarafından kurulan ve 1271–1368 yılları arasında Çin'i yöneten Moğol hanedanı.

[6]Kalat Hanlığı: 1666–1955 yılları arasında Belucistan'da (bugünkü Pakistan'ın güneybatısı) varlığını sürdüren hanlık.

ilgili yerleşik devlet yapısının kritik bir unsuru haline gelmektedir (Honeychurch, 2014: 295). Honeychurch, literatürdeki bu yaklaşımla Nubya Kerma Krallığı'nın[7] (Gatto, 2011), And Tiwanaku Devleti'nin[8] (Webster, 1993) ve Lupaqa krallıklarını bünyesine katan İnka İmparatorluğu'nun[9] (Stanish, 2000) bağdaştırıldığını ifade etmektedir.

Yukarıda, göçebe gelenekleri ile devlet olma süreçleri arasındaki bağlantının açıklanmasında kullanılan yaygın düşüncelerden bahsedilmiştir. Söz konusu süreçler, İlkçağ (MÖ 3000 – MS 500) olarak adlandırılan dönemdeki ve daha yakın zamanlarda "Yeni Dünya" olarak bilinen bölgelerdeki pek çok devleti kapsamaktadır. Araştırmalarda mekan kapsamı ve zaman aralığı arttıkça ortaya pek çok farklı kültürden pek çok farklı devlet çıkmaktadır. Ancak göçebe devletlerde ortak olan ve araştırmaya değer daha temel unsurlar bulunmaktadır. Toprak üzerindeki dağılım, esneklik, zaman içindeki hareketlilik ve göçebe toplumların çeşitlilik içeren karmaşık sosyal yapıları bunlara örnektir. Toprak parçasına bağımlılığın az olduğu, yerleşik toplumlara göre daha çeşitli sosyal unsurların yer aldığı hareketli toplumlarda siyasi belirsizlikler ve siyasi çatışmalar çok daha kolay bertaraf edilebilir (Hole, 2009, akt. Honeychurch, 2014: 296). Bunun sebebi göçebe toplulukların kendilerine özgü devlet olma unsurlarıdır. Dolayısıyla anılan unsurların incelenmesi, göçebe devletin anlaşılabilmesi için gerekli gözükmektedir.

Merkeziyet Özelliği

Göçebe devletlerin örgütlenmesine dair tek bir şemadan bahsetmek mümkün değildir. Siyasi otorite, göçer toplumlarda son derece merkezi bir nitelikte olabildiği gibi, zaman zaman da siyasi otoritenin bölgeler arasında dağıtıldığına rastlanmaktadır. Bu durum kimi düşünürlerce göçebelerin karmaşık bir örgütlenmeyi sürdüremeyecek derecede istikrarsız olmalarının kanıtı olarak görülmektedir (Honeychurch, 2014: 297). Fakat bu, dayanaksız bir akıl yürütmedir. Söz konusu veriler, göçebe devletlerin büyük ölçekli ve son derece karmaşık yönetimleri birleştirmek için geliştirmiş oldukları yordamlar bütünü olarak da değerlendirilebilir (Honeychurch, 2014: 297).

[7]Kerma Krallığı: Yaklaşık MÖ 2500–1500 yılları arasında Nil Nehri'nin üçüncü çağlayanı çevresinde (bugünkü Kuzey Sudan) gelişen Nubya krallığı.

[8]Tiwanaku Devleti: Yaklaşık MS 500–1000 yılları arasında Titikaka Gölü'nün güneydoğusunda (bugünkü Bolivya) etkili olan And devleti.

[9]İnka İmparatorluğu: 15. yüzyılın ortasından 1533'teki İspanyol fethine kadar And Dağları boyunca hüküm süren imparatorluk. Lupaqa krallığı ise Titikaka Gölü'nün batı kıyısında (bugünkü Peru) yer alan ve 15. yüzyılda İnka egemenliğine giren bir Aymara krallığıdır.

Hiyerarşi Özelliği

Ana-akım antropoloji, göçebe toplumlardaki esnekliğin, yalnızca hiyerarşinin olmadığı bir yapıda mümkün olacağını savlamaktadır (Honeychurch, 2014: 297). Ancak diğer bir yaklaşım, esnekliğin bu şekilde yorumlanmasının doğru olmadığını, esnekliğin hem hiyerarşi ile hem de heterarşi ile uyumlu olduğunu öne sürmektedir (Cribb, 1991: 39-43). Siyasi kurumlardan ziyade toplulukların müzakerelerine ve tarihsel süreçlerine odaklanıldığında göçebe toplumların devlet olma koşulları ile ilgili daha fazla veri elde etmek mümkündür (Honeychurch, 2014: 298). Honeychurch'e göre esnekliğin varlığı, göçebe devletlerin karmaşık örgütlenmesi ile çelişen bir bulgu olmaktan ziyade, esneklik ve karmaşıklık birbirlerini destekleyen iki olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Honeychurch, 2014: 298).

Coğrafi Genişlik Özelliği

Göçebe toplumların devletleşme sürecinde değerlendirilmesi gereken bir diğer olgu da toprak üzerindeki geniş dağılımdır. Göçebelerin ticareti, malların bir noktadan diğerine taşınmasının genellikle mekanik bir şekilde incelenmesi ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu uzun mesafeli ticaret, göçebelerin devlet yapısı ile ilgili de önemli bilgileri elde etmemizi sağlamaktadır. Söz konusu uzun mesafeli ticari faaliyetler, sadece bir taşıma eylemi olarak değerlendirilemez. Uzun mesafeli ticaretin varlığı, ticaretin gerçekleştiği coğrafi alanlardaki farklı değer sistemlerinin ve malların hareketliliğinin değer sistemleri üzerinde yarattığı dönüşümlerin bilgisine ilgili göçebe devlet tarafından vakıf olunduğu anlamına gelmektedir (Honeychurch, 2014: 299).

Çeşitlilik ve Etkileşim Özelliği

Göçebe toplumların toprak üzerindeki geniş dağılımı, göçebelerin coğrafi ve kültürel çeşitliliğe dair bilgilerini arttırmakta ve kültürler arası etkileşimi teşvik etmektedir (Bonte, 1981: 46-47 akt. Honeychurch, 2014: 299). Mekansal çeşitlilik, göçebe halkların ulaşım imkanlarına bağlı olarak bölgesel ya da makro-bölgesel ölçeklerde gerçekleşmektedir (Honeychurch, 2014: 300). Mekan üzerindeki bu dağılım da sadece ticareti kolaylaştırmakla kalmamakta, coğrafi ve kültürel çeşitliliğin, göçebelerin siyasi sistemlerinin de önemli bir parçası haline gelmesine imkân tanımaktadır (Honeychurch, 2014: 300).

Dinamik Yapı Özelliği

Göçebe devletler, yerleşik devletlere göre sosyal çeşitliliğin fazla olduğu, karmaşık ve dinamik yapılardır. Göçebeler için bir devlet olma formülü ortaya konmak isteniyorsa söz konusu karmaşıklık ve çeşitlilik de bilimsel olarak incelenmelidir. Söz konusu incelemede akılda

tutulması gereken, öncelikle göçebe grupların ya da göçebe ve yerleşik grupların karışımından oluşan toplulukların, siyasi rekabetin yüksek olduğu dinamik bölgelerde ortaya çıktığı gerçeğidir (Honeychurch, 2014: 299). Bu bölgelerdeki hareketli yapılar yalnızca hayvancılığın bir gerekliliği olarak değil, farklı bir devlet örgütlenmesi olarak da karşımıza çıkmaktadır (Honeychurch, 2014: 299). Göçebelerin hareketli yapıları, sosyal ve siyasi süreçlerin şekillenmesinde etkili olmakta; müzakere, denetim, kontrol, entegrasyon gibi yöntemler üzerinde göçebe toplumların yetkinliklerini arttırmaktadır (Honeychurch, 2014: 299).

Müzakere Özelliği

Entegrasyon, göçebe devletlerin açıklanmasında Honeychurch açısından önem arz etmektedir. Çünkü göçebe toplumlar, nispeten düşük nüfus yoğunluğuna sahip olmalarına rağmen bölgesel yönetimlerle girdikleri ilişkilerde etkili mekansal ağları sayesinde ittifak kurma ve farklı yaşam tarzlarının sentezi hususunda önemli başarılar elde etmiştir. Göçebelerin siyasi müzakere yetenekleri, geniş örgütlenme ölçeklerine uyum sağlamış; hareketli yapıları kolektif anlayışların ortaya çıkmasına engel olmamıştır (Honeychurch, 2014: 299).

Yönetici Elitin Göçebe Olması

Entegrasyon ve hareketlilik unsurları göçebe devlet çalışmalarında genellikle devlet yöneticileri ile sınırlı olarak ele alınmaktadır. Buna rağmen bu çalışmalarda yöneticilerin hareketlilik ile kurdukları ilişki de iyi analiz edilememektedir. Söz konusu çalışmalarda gözden kaçan unsur, göçebe devlet yöneticilerinin kendilerinin de birer göçebe olduğudur. Bu hususa dikkat edildiğinde göçebe elitlerin lojistik bilgilerinin derin, hareket üzerindeki denetim kapasitelerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Honeychurch, 2014: 299). Yöneticiler; üretici kaynakların etkin kullanımı, hiziplerin çözüme kavuşturulması ve servetin paylaştırılması aracılığıyla siyasi nüfuz elde etmektedir (Honeychurch, 2014: 300).

Çok Merkezlilik ve Merkezileşme

Göçebe devletlerde siyasi gücün paylaşılmasında da alışılmışın dışında yöntemler bulmak mümkündür. Otoritenin birden fazla merkezde toplanması ve çeşitli heterarşik yapıların varlığı, göçebe devletlerde karşımıza çıkan durumlardan biridir (Honeychurch, 2014: 300). Buna karşılık yüksek düzeyde merkezileşme eğilimi de yine göçebe devletlerde görülmektedir. Merkezileşme eğilimi; anlaşmazlıkların siyasi müzakereler yoluyla çözülmesi, liderliğin zaman içinde farklı modellere bürünmesi ve kurumsallaşma ile merkezi otorite arasında bir uyum gözetilmesi gibi unsurları mümkün kılmaktadır (Honeychurch, 2014: 300). Dolayısıyla göçebe devletlerdeki siyasete veya devlet örgütlenmesine yönelik akışkan yapıların varlığı,

yetkilendirme süreçlerindeki özgün uygulamalar ve konsensüs oluşturmadaki üstün başarı Honeychurch'e göre tesadüf gibi gözükmemektedir.

Servetin Farklı Biçimlere Sahip Olması

Göçebe devletlerin kendilerine has özelliklerinden biri de siyasi servetin aldığı çeşitli biçimler sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Göçebe devletlerde servetin farklı biçimleri, devlet tarafından aynı birim cinsinden ifade edilmeye zorlanmamakta; farklı servetler arasında ortak birimler bulunarak mübadelenin sürekliliği sağlanmaya çalışılmaktadır (Honeychurch, 2014: 300). Böylelikle uzun mesafeli ticari ilişkiler ve ağlar yaratılmakta, söz konusu uygulamalar desteklenip ticaret ağları üzerinde denetim kurulmaktadır (Honeychurch, 2014: 300).

Çoklu Model Temelinde Örgütlenme

Kontrol ettiği topraklar genişleme eğilimde olan hareketli bir devletin önünde çeşitli zorluklar bulunmaktadır. Bölgedeki siyasi çatışmalar, yetki verilecek güvenilir devlet görevlilerinin seçilmesi ve sıklıkla karşılaşılan istikrarsız haleflik ilişkileri anılan zorlukların başlıcalarıdır (Feinman, 1998: 106). Dolayısıyla bu zorluklarla mücadele eden toplumların kurduğu devletler, yerleşik devletlere nazaran değişen koşullara daha kolay uyum sağlayan, çoklu modelleri haiz yapılardır (Crumley, 2001: 24). Söz konusu karmaşık yapılar, göçebe devlete işaret etmektedir (Adams, 1978: 334 akt. Crumley, 2001: 24). Mezopotamya'da yayla göçebeleri tarafından uzun süredir devam ettirilen esnek örgütlü yapılar göçebe devletin örneklerindendir (Adams, 1978: 334 akt. Honeychurch, 2014: 301). Adams (1978: 334), ilgili bölgede yerleşik devletler çeşitli krizlerle karşılaştığında göçebe toplumların ön plana çıktıklarını ve bölgede etkili olmaya başladıklarını öne sürmektedir.

Yukarıda verilen örnekler, büyük ölçekli yapılarda hareketlilik ve esnekliğin, sosyopolitik karmaşıklıkların anlaşılmasında önemli rol oynadığını göstermektedir. Hareketlilik ve esnekliği bünyesinde barındıran toplumsal yapılara en uygun örnek de göçebe devletlerdir (Honeychurch, 2014: 300). Dolayısıyla, çalışmanın önceki bölümlerinde açıklanmaya çalışılan olgular, göçebelerin pasif bir şekilde yerleşik komşu devletlerden etkilenmek yerine, devlet kurma süreçlerinde kendi karmaşık biçimleri ile yer aldıklarını ve medeniyetlerin şekillenmesinde aktif katılımcılar olduklarını ortaya koymaktadır (Honeychurch, 2014: 300).

3.1. Bir Devlet Kurucusu Olarak Göçebe: Asya Hun Devleti Örneği

Bir önceki bölümde göçebe toplumlar ile devlet kurma süreçleri arasındaki benzerlikler soyut bir biçimde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde Honeychurch'ün günümüzde

Moğolistan topraklarında yer alan, Hun dönemine ait önemli arkeolojik alanların bulunduğu Egiin Gol nehrinde[10] ve Baga Gazriin Chuluu kayalıklarında[11] yaptığı arkeolojik çalışmaların, Asya Hun Devleti'nin kuruluşuna dair gösterdikleri aktarılacaktır.

Harita 1. Egiin Gol vadisi ve Baga Gazriin Chuluu'nun yaklaşık konumları (Natural Earth verileriyle hazırlanmıştır).

Honeychurch, Asya Hun Devleti'nin kuruluşuna dair öne sürülen modeller ile arkeolojik bulguların uyuşmadığını ileri sürmektedir. Söz konusu modeller Honeychurch'e göre Hun Türkleri'nin devletleşmesinde önemli rol oynayan bölgesel karmaşıklıkları göz ardı etmektedir (Honeychurch, 2013: 314). Honeychurch'ün çalışmasından önce geliştirilen modellerde genellikle üzerinde durulan unsur fetih hareketleri olmuştur. Fetih yaklaşımı, çatışmalar ve fetihlerin bölge üzerindeki yerleşik devlet yapısını dönüştürerek bir devletleşme süreci yarattığını savlamaktadır (Honeychurch, 2013: 314). Bu devletleşmenin de bölgedeki savaşın zamanla siyasi karmaşıklık biçimine bürünerek nihayetinde kurumsallaşmış bir devlet biçimine yol açan zoraki bir konsolidasyonun şeklini alması ile gerçekleştiği ifade edilmektedir (Honeychurch, 2013: 314).

Honeychurch, Egiin Gol nehri ve Baga Gazriin Chuluu kayalıklarından elde edilen, Demir Çağı'na ve Asya Hun Devleti'nin kuruluş aşamalarına denk düşen döneme ait arkeolojik kalıntıların fetih yaklaşımı ile uyumlu olmadığını ileri sürmektedir (Honeychurch, 2013: 314). Çünkü söz konusu arkeolojik kalıntılar arasında savaşların yarattığı herhangi bir travmaya, ölüme ya da sosyal bozulmaya dair açık bir işarete rastlanmamıştır (Nelson, 2010: 398-400 akt.

[10]Baykal Gölü'nün güneybatısında yer alan bu nehir, Hövsgöl Gölü'nden çıkarak Selenge Nehri'ne karışır ve Kuzey Moğolistan'da Hövsgöl ile Bulgan illerinden geçer.
[11]Moğolistan'ın Dundgovi (Orta Gobi) ilinde, Ulan Batur'un yaklaşık 250 km güneyinde yer alan ve günümüzde turistik bir varış noktası hâline gelmiş granit kayalıklar.

Honeychurch, 2013: 314). Maddi kayıtlardan hareketle ulaşılan sonuç, fetihler yerine siyasi geleneklere dayanan bölgesel birleşmenin, göçebe devlete doğru atılan ilk adımlar olarak ön plana çıktığı gerçeğidir (Honeychurch, 2013: 314).

Honeychurch, arkeolojik çalışmasını Moğolistan'ın orta bölgesinde gerçekleştirdiğini, günümüzde Moğolistan'ın doğu ve batısında yer alan Asya Hun Devleti'ne ait diğer bölgelerde henüz arkeolojik çalışmalara başlanmadığını belirtmiştir (Honeychurch, 2013: 314). Dolayısıyla elimizdeki verilerin şimdilik Orta Moğolistan bölgesiyle sınırlı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ancak çalışma yapılan bölgelerden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde Asya Hun Devleti'nin kuruluşuna dair fetih teorisi ile ilişkilendirilebilecek bir kanıta rastlanmamakta; Asya Hun devletinin oluşumuna yol açan karmaşık ve bütünleşik tablonun, göçebe siyasetinin iç dinamiklerinden kaynaklandığı görülmektedir (Honeychurch, 2013: 314).

SONUÇ

Bu çalışmada William Honeychurch'ün göçebe devlet üzerine yaptığı araştırmalar incelenmiştir. İlk olarak Honeychurch'ün çalışma alanları ve yönteminden kısaca bahsedilmiştir. Ardından göçebe devlet teşkilatlanmasına dair Honeychurch'ün yazdıkları değerlendirilmiş; Barfield, Di Cosmo ve Kradin'in tezlerine Honeychurch'ün getirdiği eleştireler aktarılmıştır. Göçebe gelenekleriyle devlet olma süreçleri arasında bağlantı kurulan bir sonraki bölümde, göçebe devletin karmaşık ve kendine has yapısı ortaya konmaya çalışılmıştır. Göçebe devlete dair soyutlamaların Asya Hun Devleti özelinde somutlaştırılması girişimi ile birlikte çalışma sonlandırılmıştır.

Çalışmanın sonucunda çeşitli önermelerde bulunmak mümkün gözükmektedir. Öncelikle göçebe devlete dair incelemelerin genellikle yerleşik devlet formülleriyle yapıldığı sosyal bilimler alanında göçebe devletin bağımsız bir şekilde incelenmesinin önem arz ettiği ileri sürülebilir. Bağımsız yapılacak incelemelerin literatürdeki yaygın görüşlerle karşılaştırılması, göçebe devlete dair yerleşmiş olan kalıpların yeniden değerlendirilmesini de mümkün kılabilir. Böylelikle tarih boyunca büyük devletler kurmuş ve medeniyete türlü katkılar yapmış olan göçebe toplumlar daha iyi anlaşılabilecek, devletin bilimsel bir şekilde ele alınmasının önündeki çeşitli engeller ortadan kalkacaktır.

Çalışmadan, Honeychurch ile ilgili de sonuçlar çıkarılabilir. Honeychurch, her şeyden önce ele aldığı konuya karşı nesnel bir tutum içerisinde gibi gözükmektedir. Göçebe devletler ile ilgili çalışma yapan bilim insanları arasında arkeolojik kazılara katılan örneklere sık rastlanmadığı

için Honeychurch'ün saha çalışmaları da önem arz etmektedir. Yerleşik devletlere ait modelin göçebelere uyarlanmasından ibaret olan pek çok çalışmanın varlığı arasında Honeychurch'ün göçebe devleti bağımsız bir şekilde inceleme gayreti de onu öne çıkaran unsurlardan biridir. Honeychurch'ün söyledikleri zamanla çürütülebilir ve saha çalışmalarından başka sonuçlar elde edilebilir. Ancak yine de Honeychurch'ün nesnel ve bağımsız yöntemi ile alanındaki bilgi birikimi değerlendirildiğinde onun göçebe devlet alanına önemli katkılar sunan bir bilim insanı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Yararlanılan Kaynaklar

Adams, R. M. (1978). Strategies of maximization, stability, and resilience in Mesopotamian society, settlement, and agriculture. *Proceedings of the American Philosophical Society, 122*, 329–335.

Ayman Güler, B. (2023). *Devlet Bilimi.* İmge Kitabevi Yayınları.

Crumley, C. (2001). Communication, holism, and the evolution of sociopolitical complexity. J. Haas (Dü.) içinde, *From Leaders to Rulers* (s. 19-33). New York: Plenum.

Honeychurch, W. (2013). The Nomad as State Builder: Historical Theory and Material Evidence from Mongolia. *Journal of World Prehistory, 26*, 283–321.

Honeychurch, W. (2014). Alternative Complexities: The Archaeology of Pastoral Nomadic States. *Journal of Archaeological Research, 22*(4), 277-326.

Honeychurch, W. (2015). *Inner Asia and the Spatial Politics of Empire: Archaeology, Mobility, and Culture Contact.* New York: Springer.

Liu, X. (2001). Migration and settlement of the Yuezhi-Kushan: Interaction and interdependence of nomadic and sedentary societies. *Journal of World History, 12*, 261–292.

Nelson, A. (2010). Paleoantropologiin sudalgaa. C. Amartuvshin, & W. Honeychurch (Dü) içinde, *Dundgobi aimagt hiisen arkheologiin sudalgaa: Baga Gazryn Chuluu* (s. 396–407). Ulaanbatar: Academy of Sciences.

Olbrycht, M. (2003). Parthia and nomads of central Asia: Elements of steppe origin in the social and military developments of Arsacid Iran. I. Schneider (Dü.) içinde, *Militar und Staatlichkeit* (s. 68–109). Halle: Center for Oriental Studies, Martin Luther University of Halle-Wittenberg.

Paul, J. (2003). The state and the military: A nomadic perspective. I. Schneider (Dü.) içinde, *Militar und Staatlichkeit* (s. 25-68). Halle: Centre for Oriental Studies, Martin Luther University of Halle-Wittenberg.

Rossabi, M. (2009). The vision in the dream: Kublai Khan and the conquest of China. W. Fitzhugh, M. Rossabi, & W. Honeychurch (Dü) içinde, *Genghis Khan and the Mongol Empire* (s. 203–216). Washington, DC: Arctic Studies Center, Smithsonian Institution.

Stanish, C. (2000). Negotiating rank in an imperial state: Lake Titicaca basin elite under Inca and Spanish control. M. Diehl (Dü.) içinde, *Hierarchies in Action: Cui Bono?* (s. 317–

339). Carbondale: Center for Archaeological Investigations, University of Southern Illinois.

Webster, A. (1993). *Camelids and the Rise of the Tiwanaku State.* Chicago: Ph.D. dissertation, Department of Anthropology, University of Chicago.

Honeychurch'ün Eleştirdiği ve Dayanak Aldığı Yazarlar

Barfield, T. (2001). The shadow empires: Imperial state formation along the Chinese-nomad frontier. S. E. Alcock, T. N. D'Altroy, K. D. Morrison, & C. M. Sinopoli (Dü) içinde, *Empires: Perspectives from archaeology and history* (s. 10-41). Cambridge: Cambridge University Press.

Bonte, P. (1981). Ecological and economic factors in the determination of pastoral specialisation. J. Galaty, & P. Salzman (Dü) içinde, *Change and Development in Nomadic and Pastoral Societies* (s. 33–49). Leiden: E. J. Brill.

Cribb, R. (1991). *Nomads in Archaeology.* Cambridge: Cambridge University Press.

Di Cosmo, N. (2002). *Ancient China and its enemies: The rise of nomadic power in East Asian history.* Cambridge: Cambridge University Press.

Di Lernia, S., & Manzi, G. (Dü). (2002). *Sand, Stones and Bones: The Archaeology of Death in the Wadi Tanezzuft Valley (5000–2000 BP).* Floransa: All'Insegna del Giglio.

Feinman, G. M. (1998). Scale and social organization: Perspectives on the archaic state. G. M. Feinman, & J. Marcus (Dü) içinde, *Archaic States* (s. 95–133). Santa Fe, NM: School of American Research Press.

Gatto, M. (2011). The Nubian pastoral culture as link between Egypt and Africa: A view from the archaeological record. K. Exell (Dü.) içinde, *Egypt in Its African Context* (s. 21-29). Oxford: BAR International Series 2204, Archaeopress.

Hole, F. (2009). Pastoral mobility as an adaptation. J. Szuchman (Dü.) içinde, *Nomads, Tribes, and the State in the Ancient Near East: Cross-disciplinary Perspectives* (s. 261–283). Chicago: Oriental Institute, University of Chicago.

Kradin, N. (2002). Nomadism, evolution, and world-systems: Pastoral societies in theories of historical development. *Journal of World-Systems Research, 8*, 368–388.

Kradin, N. (2011). Stateless empire: The structure of the Xiongnu nomadic super-complex chiefdom. U. Brosseder, & B. Miller (Dü) içinde, *Xiongnu archaeology: Multidisciplinary perspectives of the first steppe empire in Inner Asia* (s. 77-96). Bonn: Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität.

Swidler, N. (1972). The development of the Kalat Khanate. W. Irons, & N. Dyson-Hudson (Dü) içinde, *Perspectives on Nomadism* (s. 115–121). Leiden: E. J. Brill.